

УДК 371.132: 355.23(477)

СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ І СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Гнидюк Олександр Петрович
м.Хмельницький

У статті охарактеризовано сутність, зміст і структуру готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до фізичного самовдосконалення з урахуванням особливостей їх професійної діяльності та вимог керівних документів щодо їх фізичної підготовленості. У структурі готовності до фізичного самовдосконалення майбутніх офіцерів-прикордонників виокремлено мотиваційно-особистісний, пізнавально-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти, які дозволяють здійснювати контрольню-оціню діяльність щодо особистого фізичного самовдосконалення.

Ключові слова: готовність, фізична підготовка, фізичне самовдосконалення, офіцери-прикордонники.

Актуальність теми. Оперативно-службова діяльність персоналу Державної прикордонної служби України характеризується високими фізичними навантаженнями та психічним напруженням. Вона передбачає фізичну готовність кожного прикордонника до виконання професійних завдань. З огляду на це для забезпечення фізичної готовності прикордонників до професійної діяльності, до оволодіння зброєю і бойовою технікою та ефективного їх використання, до перенесення фізичних навантажень, нервово-психічних напружень в екстремальних ситуаціях важливе значення має формування у них готовності до фізичного самовдосконалення.

При належній організації педагогічного процесу в правоохоронному навчальному закладі фізичний розвиток та готовність до фізичного самовдосконалення є важливим фактором підвищення ефективності навчання та професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників. Саме тому важливо на сьогодні створити умови, які б забезпечували формування у майбутніх офіцерів-прикордонників звички бути фізично активними протягом усього життя, тобто мати високий рівень готовності до фізичного самовдосконалення.

Метою статті є визначення сутності, особливостей змісту і структури готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до фізичного самовдосконалення.

Стан розробленості проблеми дослідження. Проблема формування фізичної готовності до професійної діяльності є об'єктом уваги багатьох дослідників. Концептуальні положення щодо ролі фізичної культури та фізичного виховання в історії українського

суспільства розглядали Г. Ващенко, І. Боберський, Е. Жарський, С. Гайдучок, В. Сухомлинський, Я. Тимчак, О. Тисовський та ін. Загальнотеоретичні питання фізичної підготовки досліджували В. Бальсевич, В. Видрін, Ю. Ніколаєв та ін. Психологічні основи формування готовності до фізичного самовдосконалення визначено в працях Б. Ананьєва, Л. Виговського, О. Леонтєва, А. Маслоу, К. Платонова, Г. Селевка, К. Роджерса та ін. Окремі аспекти фізичної підготовки та фізичного самовдосконалення майбутніх офіцерів досліджено в працях Н. Борейко, Д. Донскова, О. Молодікіна, В. Романчука та ін.

Водночас доводиться констатувати, що до останнього часу проблему фізичної готовності до професійної діяльності розглядали, як правило, в вузькому аспекті – як розвиток фізичних якостей, збільшення фізичної працездатності та короткочасне покращення рівня фізичної підготовленості. На сьогодні недостатню увагу приділяється формуванню у майбутніх офіцерів-прикордонників навичок фізичного самовдосконалення, розвитку умінь їх застосовувати у різних умовах оперативно-службової діяльності.

Результати дослідження. Поняття «готовність» у наш час використовують для позначення доведення до цілковитої завершеності, досконалості того, хто може і бажає щось виконати, як здатність виконати будь-що, а також як стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певних дій. Вперше це поняття почали використовувати психологи наприкінці XIX ст. при характеристиці психічного стану людини, для позначення її активності.

Сьогодні дослідники розглядають готовність як невід'ємну частину функціонування людини у різних сферах її відносин зі світом. Зокрема М. Дяченко й Л. Кандибович, трактують це поняття як умову успішного виконання професійної діяльності, що її повинна формувати й удосконалювати як сама людина, так і вся системою державних заходів [2, с.49-52].

Загалом можна виокремити декілька підходів до трактування готовності. У психолого-педагогічній літературі готовність до діяльності розглядають як на функціональному, так і на особистісному рівні. Зокрема на функціональному рівні (М. Левітов, В. М'ясищев, Д. Узнадзе та ін.) готовність визначають, по-перше, як цілісний вияв особистості, що займає проміжне місце між психічними процесами і властивостями особистості, по-друге, як психічний стан, що характеризує психічну діяльність загалом у той чи

інший період часу.

Відповідно до особистісного підходу (А. Деркач, П. Гальперін, В. Давидов, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Б. Ломов, В. Сластьонін та ін.) готовність тісно пов'язана з особистісними передумовами успішної діяльності. На думку вчених, це стійка характеристика особистості, складний, цілеспрямований вияв особистості, який має динамічну структуру. Так, наприклад, А. Деркач визначає готовність до професійної діяльності як цілісний прояв усіх сторін особистості фахівця, що охоплює пізнавальні, емоційні й мотиваційні компоненти, необхідні для подальшої діяльності [1]. Дослідники, розглядаючи готовність як фундаментальну умову успішного виконання будь-якої діяльності, трактують її як категорію теорії діяльності: з одного боку, як результат процесу підготовки, з іншого боку – як установку на щось.

Загалом можна вести мову про те, що готовність містить всі необхідні елементи дії, які необхідні для успішного вирішення поставленого завдання. Першочергового значення при цьому набуває усвідомлена потреба. Далі йде вироблення плану, моделей, схем майбутніх дій. Потім людина вдається до предметних дій, застосовує певні засоби й способи діяльності, порівнює хід і отримані результати з поставленою метою, вносить необхідні зміни. Аналіз ситуації, рішення, розвиток задуму, емоцій, прояв і зміна готовності визначаються домінуючим мотивом, який забезпечує необхідну тривалість і спрямованість активності особистості. Готовність людини до діяльності якби акумулює в собі усі необхідні й достатні для успішного вирішення поставленого завдання елементи майбутньої дії.

Відповідно до цього вчені розглядають і структуру готовності. Дослідники пропонують виокремлювати декілька компонентів. Зокрема дослідники А. Деркач і Н. Кузьміна вважають, що психологічна готовність до професійної діяльності характеризується наявністю у фахівця знань, умінь і навичок, що дозволяють йому виконувати свою діяльність на рівні вимог науки й техніки. Оскільки будь-яка діяльність, на думку вчених, є вирішенням низки завдань, професіоналізм (готовність) у ній виявляється, насамперед, в умінні бачити завдання, їх формулювати, застосувати методологію й методи спеціальних наук для встановлення діагнозу й прогнозу при вирішенні завдань, а також в умінні оцінювати й вибирати методи найбільш доцільні для їхнього вирішення [1].

У свою чергу М. Дьяченко і Л. Кандибович серед структурних компонентів готовності виокремлюють мотиваційний (усвідомлення потреб, інтересів, вимог суспільства, колективу; ставлення до професійної діяльності); орієнтаційний (усвідомлення цілей та завдань діяльності, осмислення й оцінка умов діяльності, актуалізація досвіду); операційний (професіоналізм у своїй роботі, володіння методами і прийомами діяльності, знаннями, навичками, вміннями тощо; комплексний підхід до професійної діяльності); вольовий (самоконтроль себе в процесі професійної діяльності, мобілізація сил відповідно до умов діяльності та завдань; самоконтроль, самонавіювання); оцінний або рефлексивний (оцінка співвідношення своїх можливостей, рівня домагань і ступеня досягнення певного результату) [2].

Учений О. Молодкін у структурі готовності до фізкультурного самовдосконалення пропонує виокремлювати такі компоненти: ціннісно-мотиваційний (фізкультурно-спортивні цінності, потреби й мотиви); інструментальний (психічні й фізичні кондиції, фізкультурно-спортивні й техніко-тактичні знання, вміння й навички); рефлексивно-діяльнісний (самоврядування фізкультурно-спортивною діяльністю, активність у позанавчальній фізкультурно-спортивній діяльності) [5].

Таким чином, готовність людини до праці вчені розглядають по-різному, залежно від специфіки професійної діяльності. Педагоги визначають готовність для позначення того, що і яким чином потрібно сформувати й розвинути в особистості відповідно до вимог певної діяльності. У педагогічних дослідженнях готовність визначають як якісну характеристику рівня підготовки особистості до діяльності та у зв'язку з розглядом передумов ефективної діяльності. Різні трактування поняття готовності можна пояснити специфікою структури діяльності у різних суспільних сферах [8].

Загалом аналіз наукової літератури дозволяє визначити поняття «готовність до діяльності» як сукупність окремих якостей,

потреб або станів особистості, як систему узагальнених знань і умінь, що необхідні для цілеспрямованої діяльності. Більшість авторів у структурі готовності виокремлюють мотиваційний, пізнавальний, емоційний компоненти, вольові якості, загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей, а також спрямованість особистості на виконання певних дій. Усі ці складові. На думку вчених, дадуть майбутньому фахівцеві можливість свідомо й сумлінно виконувати свої професійні обов'язки [8].

Що стосується поняття «фізичне самовдосконалення», слід зазначити, що вчені трактують його як процес і як складний вид діяльності з формування себе як фахівця (К. Абулханова-Славська, М. Дьяченко, Л. Кандибович), як усвідомлений саморозвиток особистості (Г. Селевко, О. Ухтомський), як самостійну внутрішню активність, спрямовану на професіоналізацію (Е. Зеер, А. Маркова), як саморух особистості через самоактуалізацію (Р. Бернс, А. Маслоу, К. Роджерс) та ін. Самовдосконалення охоплює сукупність дій, об'єднаних феноменом «само» – самоактуалізацію, самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляцію, самореалізацію, самоаналіз, самооцінку, що через самоорганізацію ведуть до позитивних особистісних змін, до самоперетворення. Загалом аналіз філософських, психологічних та педагогічних досліджень з проблеми готовності до професійної діяльності та фізичного самовдосконалення дозволяє зробити висновок про те, що готовність до фізичного самовдосконалення є не тільки психологічним, але й педагогічним явищем, тому що йдеться про можливість педагогічного впливу на його результативність.

Вихідною умовою й результатом самовдосконалення є готовність фахівця до фізичного самовдосконалення. Наприклад, О. Крахмальов визначає готовність до фізичного самовиховання курсантів вищих військових навчальних закладів як інтегральний психічний стан особистості, представлене сукупністю інтелектуального, психічного й діяльнісного компонентів, що мають чітко виражену орієнтацію на професійну діяльність майбутнього офіцера, у якій фізичне самовиховання є найважливішою складовою його професійної підготовленості [4].

Як бачимо, вчені визначають значення готовності фахівців до фізичного самовдосконалення з урахуванням вимог їх професійної діяльності та структурних компонентів готовності як особистісної властивості й сутності фізичного самовдосконалення як процесу та результату активності людини із самозміни. Загалом аналіз наукової літератури та урахування особливостей професійної діяльності офіцера-прикордонника дозволяє його готовність до фізичного самовдосконалення розглядати як професійно важливу особистісну властивість, що дозволяє усвідомлено, цілеспрямовано, систематично й самостійно будувати й здійснювати стратегію фізичного професійного особистісного росту в процесі професійної діяльності.

Далі слід зазначити, що сутність та складові фізичного самовдосконалення офіцерів-прикордонників багато в чому обумовлені специфікою їх діяльності та вимогами до фізичної підготовленості. Йдеться про те, що офіцер-прикордонник повинен володіти необхідним обсягом прикладних рухових навичок, фізичних та психологічних якостей, повинен бути здатним переносити великі фізичні навантаження без зниження професійної працездатності в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а за необхідності, й при відбитті терористичної атаки чи веденні сучасного бою. Окрім цього, офіцер-прикордонник повинен знати теоретичні основи фізичної підготовки, володіти методичними навичками навчання підлеглих і виховання у персоналу постійного прагнення до систематичних занять фізичними вправами, здорового способу життя, а також прийомів та дій з фізичного самовдосконалення.

У керівних документах, що регламентують службову діяльність офіцерів-прикордонників, йдеться про те, що він повинен:

- на належному рівні виконувати вправи і нормативи з фізичної підготовки відповідно до вимог Наставови з фізичної підготовки (НФП – 99);
- уміти навчати персонал фізичних вправ, прийомів і дій, методично грамотно проводити всі форми фізичної підготовки в прикордонному підрозділі;

- дотримуватись вимог особистої та громадської гігієни, проводити індивідуальні тренування з використанням методів самоконтролю за функціональним станом організму;
- організувати змагання у прикордонному підрозділі з військово-прикладних видів спорту;
- проводити контроль фізичної підготовленості підлеглих і оцінювати фізичну підготовку підрозділу [7].

В Освітньо-кваліфікаційній характеристиці на випускника НАДПСУ за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за напрямом підготовки «Охорона та захист державного кордону» визначено, що офіцер-прикордонник повинен виконувати вправи з фізичної підготовки, вдосконалювати фізичні якості підлеглих та управляти процесом їх навчання [6].

Передбачено також що офіцер-прикордонник повинен організувати фізичну підготовку особового складу підрозділу. Йдеться про те, що він повинен уміти:

- організувати і здійснювати фізичну підготовку персоналу відповідно до вимог керівних документів;
- проводити навчально-тренувальні, інструкторсько-методичні, показові заняття з фізичної підготовки, ранкову фізичну зарядку та спортивно масову роботу;
- здійснювати перевірку та оцінку розвитку основних та спеціальних фізичних якостей персоналу підрозділу;
- здійснювати заходи щодо запобігання особистого травматизму та здійснювати виконання заходів безпеки підлеглим під час занять (тренувань) з фізичної підготовки;
- володіти методикою організації особистих тренувань для підтримання високого рівня індивідуальної фізичної підготовленості [6].

З огляду на це у структурі готовності до фізичного самовдосконалення ми з урахуванням психолого-педагогічних досліджень (М. Дяченко, Л. Кандибович та ін.) [2] виокремили мотиваційно-особистісний, пізнавально-орієнтаційний та операційно-діяльнісний компоненти, наповнивши їх конкретним функціональним змістом, що відображає особливості їх професійної діяльності та професійного фізичного самовдосконалення.

Зокрема враховано, що, як свідчать дані психолого-педагогічних досліджень (М. Дяченко, Л. Кандибович, О. Сафін та ін.) [2], у структурі готовності особливе значення має мотиваційно-особистісний компонент, який є свого роду стрижневим, спрямовуючим, тому що без мотиву і змісту не можлива жодна діяльність. Саме в мотиваційній сфері відображаються найбільш значимі характеристики готовності до фізичного самовдосконалення, які стосуються розуміння прикордонником своїх фізичних можливостей та визначення необхідності їх удосконалення, що виявляється в інтересі до фізичного самовдосконалення, прагненні досягти успіху. Цей компонент виражає ціннісне усвідомлене ставлення майбутнього офіцера-прикордонника до необхідності та умов фізичного самовдосконалення; охоплює сформовані особистісні якості, зокрема наполегливість, цілеспрямованість, витривалість та ін., його намагання актуалізувати та забезпечити необхідні умови для фізичного самовдосконалення в заданому режимі і досягти необхідних результатів. Це також почуття відповідальності, упевненість в успіху, наснага й уміння управляти собою й мобілізація сил, зосередження на завданні, подолання страху й сумнівів перед невідомим.

У свою чергу пізнавально-інформаційний компонент готовності до фізичного самовдосконалення охоплює відповідні психолого-педагогічні, предметні й спеціальні знання. Зокрема психолого-педагогічні знання – це відомості із загальної та вікової психології людини, основи управління педагогічними системами та ін. Спеціальні знання стосуються інформації про особливості фізичного самовдосконалення, основні стратегії, технології, засоби та форми роботи.

Загалом йдеться про те, що офіцер-прикордонник повинен знати зміст фізичної підготовки та фізичного самовдосконалення, їх форми та засоби, методик розвитку фізичних та спеціальних якостей, а також військово-прикладних рухомих навичок; порядок та вимоги щодо організації та проведення всіх форм фізичної підготовки в підрозділах ДПСУ та основні напрямки роботи з фізичного самовдосконалення та ін.

Необхідність виокремлення ще одного компонента фізичного самовдосконалення – операційно-діяльнісного – підтверджене дослідженнями К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Е. Климова, А. Маркової та інших щодо того, що для здійснення професійного самовдосконалення необхідні не тільки бажання, певні якості особистості, але й уміння професійного фізичного самовдосконалення. З огляду на це у нашому випадку операційно-діяльнісний компонент готовності до фізичного самовдосконалення охоплює комплекс умінь, необхідних для фізичного самовдосконалення. Це насамперед уміння визначати життєві цінності й досягати конкретних практичних результатів у фізичному самовдосконаленні; уміння самостійно формувати і розвивати необхідні професійно-фізичні якості. Цей компонент готовності до фізичного самовдосконалення містить також сформовані вміння здійснювати контрольню-оцінну діяльність щодо свого фізичного самовдосконалення, об'єктивно оцінювати свої дії, визначати нові стимули до фізичного самовдосконалення, посилювати, зміцнювати, конкретизувати мотиви до фізичного самовдосконалення, а також підтримувати віру в успіх.

Висновки. Зміст й структура готовності майбутніх офіцерів-прикордонників визначається особливостями їх професійної діяльності та вимогами керівних документів щодо їх фізичної підготовленості. З урахуванням сутності поняття «діяльність» і «готовність до самовдосконалення», поглядів педагогів і психологів на готовність до діяльності як єдність мотиваційних, пізнавальних, операційних та емоційно-вольових компонентів, готовність офіцера-прикордонника до фізичного самовдосконалення можна розглядати як професійно важливу особистісну властивість, що охоплює переконаність в соціальній і особистій значимості фізичного самовдосконалення, знання стратегії, технології, методів та засобів фізичного самовдосконалення, особистісні якості та уміння, необхідні для постійного та цілеспрямованого самостійного підвищення рівня фізичної підготовленості, для усвідомленої, цілеспрямованої й систематичної побудови стратегії фізичного особистісного росту в процесі професійної діяльності. У структурі готовності до фізичного самовдосконалення майбутніх офіцерів-прикордонників можна виокремити мотиваційно-особистісний, пізнавально-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти.

Перспективами подальших досліджень є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до фізичного самовдосконалення.

Література та джерела

1. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина. – М.: Луч, 1993. – 23 с.
2. Дьяченко М.И. Психологическая готовность / М.И.Дьяченко, А.А.Кандибович. – М.: Наука, 1986. – С.49-52
3. Клименко Г.А. Формирование готовности студентов педагогического вуза к профессиональному самосовершенствованию: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г.А.Клименко. – Пенза, 2009. – 201 с.
4. Крахмалев О.Н. Формирование готовности к физическому самовоспитанию у курсантов высших военных учебных заведений: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.Н.Крахмалев. – Рязань, 2004. – 172 с.
5. Молодкин А.Г. Формирование готовности студентов к физкультурному самосовершенствованию: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А.Г.Молодкин. – Тюмень, 2006. – 215 с.
6. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. – 118 с.
7. Про удосконалення роботи з персоналом Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького та навчальних центрів Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]: наказ Адмін. Держ. прикордон. служби України від 8 листопада 2010 р. № 841. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

8. Діденко О. В. Методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх медиків до професійного самовдосконалення / О. В. Діденко, Л. В. Дудікова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]: електрон. наук. фах. вид. 2010. -

В статье охарактеризованы сущность, содержание и структура готовности будущих офицеров-пограничников к физическому самосовершенствованию с учетом особенностей их профессиональной деятельности и требований руководящих документов относительно их физической подготовленности. В структуре готовности к физическому самосовершенствованию будущих офицеров-пограничников выделены мотивационно - личностный, познавательный-информационный и операционно - деятельностный компоненты, которые позволяют осуществлять контрольно-оценочную деятельность в отношении личного физического самосовершенствования.

Ключевые слова: готовность, физическая подготовка, физическое самосовершенствование, офицеры-пограничники.

The author of the article has analyzed the essence, the content features and the structure of readiness of future border guards to physical self-improvement, taking into account characteristics of their professional activities and requirements of the guidance documents on their physical fitness. In the structure of readiness for physical self-improvement future border guards motivational and personality, cognitive-informational and operationally-active components have been selected, which allow the assessment activities in relation to personal physical self-improvement.

Key words: readiness, physical training, physical self-improvement, border guard officers.